

Boerenzwaluw (© Luc Meert)

landbouwlandschappen voor vele soorten geen leefgebied meer, maar een ecologische val geworden. Voor andere soorten is het nieuwe mensenlandschap dan weer een zegen. Denk maar aan Turkse tortel, Houtduif, Brandgans, Grote brandnetel, Hanepoot ... Verliezers en winnaars. Je zou kunnen beargumenteren dat de verliezers maar terug moeten plooiën op hun originele leefgebied. Tienduizend jaar geleden broedden er geen Grutto's in de polders omdat er niet eens polders waren.

Sommige van deze soorten hebben echter tijdens hun evolutionaire aanpassing aan de mens zo'n ingrijpende verandering ondergaan dat ze hun originele type leefgebied niet eens meer zouden herkennen. Bepaalde soorten zijn tijdens dat traject opgesplitst in een groep aangepast aan mensen, en een groep die dat niet deed. We zien dit live gebeuren bij soorten als de Zwartkop: sinds de jaren 1970 is er een populatie ontstaan die vanuit Centraal-Europa naar het noordwesten migreert (richting het zuiden van Groot-Brittannië), om daar te overwinteren aan voedertafels op onder andere vetbollen (Berthold et al. 1992). In vergelijking met de zuidwestelijk migrerende populatie heeft deze nieuwe populatie kortere vleugels (wendbaarder maar minder geschikt voor trek over lange afstanden) en een bredere snavel en komt ze enkele weken vroeger terug in de broedgebieden (Rolshausen et al. 2009).

Bij andere soorten is de originele vorm intussen verdwenen. Enkel de tak die aangepast is aan mensen heeft overleefd, in het secundaire habitat. We zien dit bij de Boerenzwaluw. We weten amper iets over de plaatsen waar deze soort broedde vooraleer er mensen waren. Waarschijnlijk broedden ze ooit in grotten en op kliffen, maar in Europa is dat nooit waargenomen (Turner & Rose 1989). Recente doorgedreven genetische analyses op Boerenzwaluwen geven aan dat de huidige populatie afkomstig is van een kleine groep stichters, ongeveer 8.000 jaar geleden (Smith et al. 2018). Dat komt overeen met het begin van de eerste sedentaire menselijke beschaving. Op een gegeven moment heeft er zich dus een kleine populatie afgesplitst van

de kliffen- en grottenbewonende variant die in en rond nederzettingen is begonnen leven. Deze cultuurvolger werd uitermate succesvol, terwijl de originele vorm intussen verdwenen is. De Boerenzwaluw kan dus niet terugplooiën op zijn originele broedhabitat: de soort is zelf veranderd. Deze soort is zo goed als volledig afhankelijk geworden van de mens.

Soorten komen in de problemen wanneer ze zodanig veranderd zijn via evolutie door natuurlijke selectie dat hun voormenselijke leefgebied niet meer geschikt is, of wanneer dat originele landschap verdwenen is en het cultuurlandschap waaraan ze zich hadden aangepast dreigt te verdwijnen als gevolg van culturele evolutie. Dit zien we bijvoorbeeld bij de Ortolaan (Menz & Arlettaz 2011) en de Gewone hamster (Surov et al. 2016). Beide soorten hebben zich quasi volledig aangepast aan een extensief akkerlandschap, dat sinds de industrialisatie van de landbouw dramatisch is achteruitgegaan.

Mogelijk zijn er zo nog tientallen soorten planten en dieren die zich zo aan mensen hebben aangepast dat een terugkeer onmogelijk is. Dit betekent ook dat wij mensen een grote verantwoordelijkheid hebben voor deze soorten. Willen we ze behouden, dan moeten we ook het landschap waaraan ze zich ooit hebben aangepast behouden. Zelfs als dat in alle objectiviteit enkel als tuinieren kan worden beschouwd.

Joachim Mergeay (joachim.mergeay@inbo.be)
Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek

REFERENTIES

- Berthold P., Helbig A.J., Mohr G. & Querner U. 1992. Rapid microevolution of migratory behavior in a wild bird species. *Nature* 360: 668-670.
- Menz M.H.M. & Arlettaz R. 2012. The precipitous decline of the Ortolan Bunting *Emberiza hortulana*: time to build on scientific evidence to inform conservation management. *Oryx* 46: 122-129.
- Rolshausen G., Segelbacher G., Hobson K. A. & Schaefer H. M. 2009. Contemporary evolution of reproductive isolation and phenotypic divergence in sympatry along a migratory divide. *Current Biology* 19: 2097-2101.
- Smith C.C.R., Flaxman S.M., Scordato E.S.C., Kane N.C., Hund A.K., Sheta B.M. et al. (in druk) Demographic inference in Barn Swallows using whole genome data shows signal for bottleneck and subspecies differentiation during the Holocene. *Molecular Ecology*. doi: 10.1111/mec.14854
- Surov A., Banaszek A., Bogomolov P., Feoktistova N. & Monecke S. 2016. Dramatic global decrease in the range and reproduction rate of the European Hamster *Cricetus cricetus*. *Endangered Species Research* 31: 119-145.
- Turner A. & Rose C. 1989. Swallows and martins: an identification guide and handbook. No. 598.2 TUR.

Een invasieve orchidee, mooi maar ongewenst

Orchideeën en invasieve exoten moeten zowat de meest en minst geliefde soorten zijn bij natuurbeheerders. Een recente verschijning daagt die waardenschaal uit. Het gaat om een kruising van twee Noord-Amerikaanse soorten schroeforchissen, namelijk Knikkende schroeforchis *Spiranthes cernua* en Welriekende schroeforchis *S. odorata*. Deze voor de sierteelt gecreëerde hybriden bloeien in de nazomer (augustus-oktober), hebben witte bloemen en worden vrij hoog (tot 50 of zelfs 100 cm). De planten vermeerderen zich uitgebreid via wortelstokken maar ook via zelfbestuiving.

De kruising van Knikkende schroeforchis en Welriekende schroeforchis in een natuurgebied in Beernem. (© Arnout Zwaenepoel, Bart Mortier)

De kruisingen (waarbij beide soorten zowel als moeder- of vaderplant kunnen dienen) worden sinds enige jaren in Nederlandse natuurgebieden waargenomen (Meijrink 2015). Dit is vaak in gevoelige en zeldzame vegetatietypes met snavelbiezen, Moerasweegbree, Moeraswolfsklauw, zonnedauw enz. Ze worden vaak aangetroffen op plekken waar recent is geplagd, maar werden in Nederland ook al aangetroffen op groendaken. De kruising stelt minder hoge standplaatseisen dan aanvankelijk werd gedacht. Vaak wordt vastgesteld dat de populaties zich op korte tijd exponentieel vergroten. Een rechtstreekse impact op de aanwezige natuurwaarden is nog niet beschreven (de gevolgen van verstoring door orchideeënliefhebbers wél). Omdat bij een verdere uitbreiding competitie met overige plantensoorten of andere effecten niet vallen uit te sluiten, en omdat de populaties nu nog onder controle kunnen worden gehouden, luidt het Nederlandse beheeradvies om geen risico's te nemen en alle planten van deze specifieke kruising te verwijderen (Gravendeel et al. 2016).

In een natuurgebied in Beernem (West-Vlaanderen) werd in oktober 2014 een onbekende schroeforchis gevonden in een schraal hooiland met onder andere Moeraskartelblad, Geelgroene zegge en ratelaar. De planten waren 30 cm hoog met een bloeiwijze tot 10 cm lang met drie rijen spiraalsgewijs rond de stengel geplaatste bloemen. Waar in 2014 een zevental bloei-stengels geteld werden, waren dit er in 2017 al 93. Gelijkaardige evoluties zijn vastgesteld in terreinen in Nederland, zoals de Grote Heide te Leende waar het aantal exotische schroeforchissen op twee jaar tijd explodeerde tot meer dan duizend exemplaren. Genetische analyses van het Beernemse bladmateriaal

bevestigden dat het de kruising tussen *S. cernua* en *S. odorata* betrof (en mogelijk een verdere terugkruising met *S. cernua*).

Een beslissing om uitheemse soorten al dan niet te beheren is ingegeven door risicoanalyse. Dit is een combinatie van de analyse van de impact van de plant in kwestie (de invasiviteit) en van een inschatting van de haalbaarheid van (risico)beheer. Gezien het om een relatief nieuwe kruising uit de sierteelt gaat, zijn voorlopig geen gegevens bekend over de ecologische impact van de soort op overige soorten of het habitat. Wel is duidelijk dat de soort zich snel lokaal kan vermeerderen en dat verbreding over lange afstanden ook mogelijk is via zaad. Dit stofzaad kan potentieel over lange afstanden met de wind worden meegevoerd. Anderzijds is wel duidelijk dat de haalbaarheid van volledige verwijdering van de planten met elk bloeiseizoen sterk zal afnemen.

Om verbreding naar andere natuurgebieden en een eventuele impact in de toekomst te vermijden zullen Natuurpunt en ANB vanuit het voorzorgsprincipe het Nederlandse beheeradvies daarom volgen (Gravendeel 2016). Bij gebrek aan informatie over impact primeert in dit geval de afweging over haalbaarheid van het beheer. De soort wordt best verwijderd tijdens de bloei en voor de vorming van zaden door de ondergrondse delen te verwijderen. Een snelle respons op nieuwe meldingen moet de vestiging in kwetsbare terreinen vermijden. Terreinbeheerders kunnen mee een oogje in het zeil houden. Dit kan via het waarschuwingssysteem op www.waarnemingen.be/exoten. Waarnemingen ingeven kan het best als '*Spiranthes cernua* x *Spiranthes odorata*'. Beheerders die ingeschreven zijn op het

meldsysteem krijgen na invoer van de soort een waarschuwing toegestuurd.

Het is wel absoluut noodzakelijk om een bevestiging van de determinatie te hebben alvorens tot actie over te gaan. Vlaanderen telt twee inheemse *Spiranthes*-soorten, Zomer- en Herfstschroeforchis, die ondertussen weliswaar verdwenen zijn. Daarnaast zijn er nog andere uitheemse schroeforchissen bekend, die zich tot nu toe niet sterk uitbreiden (Kreutz et al. 2016).

De notie van problematische orchideeënsoorten mag ons dan wel vreemd in de oren klinken, in de (sub)tropen worden meerdere soorten als ongewenste, agressieve onkruiden aanzien (Ackerman 2007). De impact van een geïntroduceerde soort staat in wezen nu eenmaal los van zijn taxonomische positie of esthetische waarde.

Bram D'hondt (bram.dhondt@vlaanderen.be, Agentschap voor Natuur en Bos), Filip Verloove (Agentschap Plantentuin Meise), Luc Vanpaemel (Natuurpunt Beernem), Tim Adriaens (Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek), Roosmarijn Steeman (Natuurpunt Studie), Arnout Zwaenepoel (West-Vlaamse Intercommunale)

REFERENTIES

- Ackerman J. 2007. Invasive orchids: weeds we hate to love. *Lankesteriana* 7: 19-21.
- Gravendeel B. 2016. Nieuwe schroeforchissen in Nederland en België. *De Levende Natuur* 117: 203-206.
- Kreutz C.A.J. et al. 2016. Schroeforchis (*Spiranthes Rich.*) in Nederland. *Gorteria DBA* 38: 86-157.
- Meijrink M. 2015. Wederom nieuwe populatie ontdekt van uitheemse schroeforchis. *Nature Today*.
www.naturetoday.com/intl/nl/nature-reports/message/?msg=21943.

BELEID.FOCUS

#Natuurdichtbijmij is de inzet van de verkiezingen

Op zondag 14 oktober 2018 trekken we naar de stembus om nieuwe gemeente-, stads- en provinciebesturen te kiezen. Gemeenten, steden en provincies hebben verschillende instrumenten in handen om ervoor te zorgen dat elke burger kan genieten van natuur dichtbij huis. Deze verkiezingen kunnen dus verschil maken voor meer natuur in onze omgeving. Dat het belangrijk is om natuur dicht bij huis te hebben, is geweten voor de Natuur.focus lezer. Niet alleen voor de directe voordelen van natuur zoals bijvoorbeeld zuivere lucht. Ook indirect is natuur essentieel voor ons als mens, denk onder andere aan de stressverlagende werking van een wandeling in het groen.

#Natuurdichtbijmij is de slogan van de publiekscampagne die Natuurpunt samen met Velt en Bos+ voert. Met de publiekscampagne willen we politici het signaal te geven dat natuur dichtbij belangrijk is voor veel burgers. Via sociale media #Natuurdichtbijmij kan iedereen lokale politici aansporen om werk te maken van een natuurrijkere gemeente of stad: geef jouw droombeeld voor jouw natuurrijke gemeente of stad door.

Beste politici, ik stem voor meer #natuurdichtbijmij

Wil jij ook meer natuur in de buurt?
Post nu jouw emoji-landschap op
Facebook of Twitter.

Meer info op natuurdichtbijmij.be

De voorstellen kunnen erg uiteenlopend zijn en op maat van de gemeente of de stad. Hoe je dat concreet doet kan je lezen op de campagnewebsite www.natuurdichtbijmij.be.

De publiekscampagne wordt ondersteund door het inhoudelijk 'Betonrapport van de Vlaamse gemeenten en provincies'. Dit rapport duidt de betonstop zoals die voorlopig werd goedgekeurd door de regering in 2016 en geeft inzicht in een vijftal indicatoren (ruimtebeslag, verhardingsgraad, betonsnelheid, leefdichtheid en betonrisico) die samen de betontoestand, -evolutie en -toekomst voor elke Vlaamse gemeente en provincie afzonderlijk in kaart brengen. Deze cijfers bieden een concrete houvast om de betonstop lokaal aan te grijpen.

www.natuurdichtbijmij.be

Krien Hansen (krien.hansen@natuurpunt.be) &
Frederik Mollen (frederik.mollen@natuurpunt.be)
Natuurpunt Beleid